

SZEMLE

FEDINEC CSILLA

Mivel bírunk, és merre tartunk?

– a Kisebbségkutató Intézet éves konferenciája –

Az MTA Történettudományi Intézetén belül működő Kisebbségkutató Műhely bő másfél évvel ezelőtt vált önálló akadémiai kutatóhellyé Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet néven az alábbi főbb kutatási programokkal: kisebbségi magyar közösségek és magyar diaszpóra, magyarországi kisebbségek és migrációs folyamatok, romológia, valamint dokumentáció és kutatásszervezés. Ebben az időszakban két éves intézeti konferenciára került sor.

Volt egy konferencia 2001. május 30–31-én *Kisebbségi magyarság – kisebbségi lét, identitás és önszerveződés városon és falun* címmel. Az elhangzott előadásokat – A. Gergely András szerkesztésében – a *Kisebbségkutatás* adta közre 2002/2. számában, együtt a folyóirat soros számának anyagaival. A több mint harminc tanulmány körbejárta a felvidéki, erdélyi, délvidéki régiókat a demográfia, asszimiláció, migráció, társadalmi struktúra, nyelvi környezet és nyelvhasználat, interetnikus kapcsolatok, a kisebbségi önszerveződések és intézmények, az identitás kutatott kérdéseinek szemszögéből. E dolgozatokból kiderülő általános tendenciák, hogy a szomszédos országokban élő magyarság élethelyzete romlott a negatív természetes szaporulat, az asszimiláció, a migráció, a szórványosodás következtében, ugyanakkor az utóbbi évtizedben előtérbe került az identitások különböző komponenseinek, a vallás, hagyomány és nemzettudat, a gazdasági folyamatok és a szociális helyzet összefüggéseinek vizsgálata, a nyelvválasztás, nyelvstratégiák, a foglalkozási szerkezetváltozás értékelése, a civil szerveződések, a sajtó új, pozitív szerepének bemutatása, megfogalmazódott egy összmagyar nemzetstratégia, határon átnyúló kisebbségvédelmi politika szükségessége, a kutatásban egyre erőteljesebb a szociológiai megközelítés, illetve megfigyelhető az elmozdulás az

interdiszciplinaritás irányába, kiemelt szerepet kap a terepmunka. Jól látszik a különbségek a különböző régiók között kutatóerőben, s kitűnik az is, hogy a kisebbségkutatás még főként a határon túli magyarságot érinti/jelenti.

És volt egy konferencia 2002. május 30–31-én – itt kapták kézhez először a résztvevők a *Kisebbségkutatás* fenti számát, illetve az intézet első évkönyvét (Kovács Nóra, Szarka László szerk.: *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréről*. Az MTA Kisebbségkutató Intézetének évkönyve. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002.) –, melynek szervezésébe bekapcsolódott a Kisebbségkutató szervezeti keretei között működő Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Központ, valamint a Szlovák Köztársaság Kulturális Intézete, az MTA Politikai Tudományok Intézete és társintézménye, az Etnoregionális Kutatások Központja. A konferencia *Változások a Kárpát-medence etnikai tér- és identitásstruktúráiban* címet viselte. A kilenc szekcióba – lásd. A kisebbségek migrációs potenciáljának alakulása a Kárpát-medencében; Identitás – asszimiláció. Módszertani-filozófiai megközelítések – gyakorlati kutatások; Két- és többnyelvű közösségek; Nyelvhatár, kulturális kontaktuszonák – interetnikus kapcsolatok; Etnicitás és felekezeti viszonya a kisebbségi közösségekben; Migráció és a határok az EU bővítési időszakában; A magyarországi szlovákok nyelv váltása és kettős identitása; Kettős identitás, kétnyelvűség az iskolában; Identitás- és életformaváltás, etnikai konfliktusok –, melyek mindegyikében részt vettek intézeti munkatársak is, közel száz előadó jelentkezett. A nyitó ülésen többen hangsúlyozták, hogy ez az intézet első nagyobb konferenciája, és célja az volt, hogy számba vegye a magyarországi és a határon túli műhelyek aktuális munkáját.

Iránymutató gondolatokat fogalmazott meg Glatz Ferenc akadémikus, aki többek között hangsúlyozta: a szervező olyan intézmény, amely koordinálja a térségben folyó kisebbségkutatási tevékenységet, nemcsak a történeti, szociológiai, jogi, néprajzi, de általában a kisebbségek jelenével, jövőjével foglalkozó kutatásokat. Az európai integráció kapcsán Magyarországon a gazdasági, biztonságpolitikai és egyéb területeken a kutatások előbbre haladtak. Lényeges, hogy azokon a területeken, ahol az Európai Unióban nincsenek adminisztratív szervek, csak ad hoc bizottságok, Magyarországon és Közép-Európában érdemi kutatások indulnak meg, hogy választ tudjanak adni a vallási, etnikai, szociális és egyéb identitásigényekre, kalkulálják, illetve, hogy meg tudják becsülni az EU-csatlakozás utáni migráció következtében beálló demográfiai mozgásokat. A kisebbségi kérdés a '90-es évek közepétől fokozatosan erősödő figyelmet kap, elsősorban a nyelvvel kapcsolatos

normatívák tekintetében. Ki kell ezt terjeszteni a mindennapi életet érintő kérdésekre, pótolni azt a hiányt, hogy e tekintetben az uniónak nincs kidolgozott tudománypolitikája. Kevert etnikumú, kevert vallású társadalmakban élnek az európai nemzetek, amely közegekben ez a kérdés nem csak politikai kihívást jelent, hanem a tudomány témájául is kínálkozik. Az általános emberi jogi, folklorisztikai vagy lingvisztikai kérdéseken túlmenően ideje a kisebbségeket mint társadalmi kollektívumokat vizsgálni, amibe beleilleszkedik az adott konferencia is. Az interdiszciplináris kutatási elv tovább fog erősödni. Alapkérdés, hogy milyen irányban erősödnek az újabb identitások, annál is inkább, mivel az befolyásolja a napi politikát is, sőt alapkérdése lehet a jövő tudományos kutatási tematikájának. Nem vitatható, hogy a különböző identitások, különösen az individuumok szintjén tovább élnek a XXI. században a családi, közösségi életben. A legnagyobb kérdés a közép-kelet-európai térségben a jelen szempontjából, vajon meg tudjuk-e értetni a politikai elittel, hogy az állampolgári identitás nem lehet kizárólagos pozícióban az identitások között, mint ahogy azt az itt túlsúlyban levő végrehajtó hatalom monopolizálni kívánja. Egy ember állampolgári identitásminőségben a nap huszonnégy órájának csak kis részét tölti, nagyobb részében családi, etnikai, vallási, baráti identitásminőségben él, ami viszont a politikusokat nem foglalkoztatja. Nem tartható az a felfogás, amely Európát az állampolgári identitás alapján próbálta megszervezni, mert hogy a XXI. században a vallási, etnikai, családi identitások erősödése várható. Az Európai Unió nem képzelhető el valamiféle nemzetállam mintájára. A kisebbségkutatás nem sorolható be a konzervatív kutatások körébe, a tudomány nem is ismer konzervatív vagy progresszív tematikát, hanem ahhoz kell igazodnia, ami a társadalom valós mindennapjait érinti. A kisebbségkutatók a következő évtizedek egyik legaktuálisabb kérdésének kutatására vállalkoznak, s ebben Magyarország kiemelt szerepet játszhat. Élni kell ezzel a lehetőséggel.

Ehhez kapcsolódóan mutatott rá *Szarka László* intézetigazgató többek között arra, hogy a XXI. században meglehetősen bonyolult identitásstruktúrák és etnikai térszerkezetek kezdenek kialakulni. Az elmúlt század minden különbözőséget legyalulni kívánó reflexei láthatóan kifáradtak, s valami új kezdődik. Ez az új azonban nyilvánvalóan nem a rehabilitáció, a rekonstrukció, a restauráció jegyében fog történni, hanem bonyolult képletek kezdenek szemünk előtt körvonalazódni. A konferencia szekcióiban egyfajta leltárt lehet adni ezekről a képletekről, s e képletek természetéről.

A számadás viszont, a konferencián elhangzott előadások előreláthatólag nem egy közös kötetben látnak majd napvilágot, de a szervezők ígérete szerint minden kézirat esetében meg fogják találni a nyilvánosság elé bocsátás formáját. Az egymás közti eszmecsere két napján nem annyira az egyes intézmények, azok teljesítménye és kutatási irányai jelentek meg, mint inkább az egyes kutatók adtak betekintést jelenlegi, több-kevesebb újszerűséget hordozó vizsgálódásaikba. Alkalom volt annak számbavételére, mivel bírunk egyéni szakmai potenciálban, s merre vezetnek a kisebbségkutatás területeinek kihívásai, Niederhauser Emil megfogalmazásában – miként válik a tudomány jövőjévé az eredetileg történeti kutatás helyett a társadalomtudományi orientáció.

A konferencián a Teleki László Intézet Közép-európai Tanulmányok Központját *Kántor Zoltán* (előadásának címe: A státustörvény és a nemzeti identitás kérdése), *Gyurgyík László* (Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében) és *Sebők László* (Szórványosodás a kárpát-medencei magyarság körében) képviselte.